

Igaz Levente:

Egy elfelejtett válság politikai háttere: Nyugat-Szahara

Az egykori spanyol kolónia, Spanyol-Szahara, jelenlegi nevén Nyugat-Szahara területén több, mint harminc esztendeje tart a politikai krízis. 1976 februárjában az addigi politikai berendezkedésének átalakítására készülő Spanyolország utolsó katonai egységei is távoztak a területről, magára hagyva az önrendelkezést és független államot akaró nyugat-szaharaiakat. A 1975-től eszkalálódó válságban a gyarmattartó anyaországban zajló események mellett egyaránt szerepet játszott a területtel szomszédos országok és a régióban érdekelt egyéb hatalmak politikája.

A tanulmány az emberöltőnyi ideje húzódó nyugat-szaharai kérdést tekinti át, kitér az ország gyarmati múltjára és a probléma politikai és társadalmi gyökereire, valamint bemutatja a krízis nemzetközi hátterét, ezen belül a többarcú spanyol-marokkói reláció, a probléma szempontjából lényeges oldalát is megvilágítja.

Bevezetés

A tanulmány a sajátos történelmi múlttal rendelkező, napjainkban pedig rendezetlen politikai helyzetében is az északnyugat-afrikai térség gazdaságának és politikai életének egyik fontos szereplőjével, Nyugat-Szaharával foglalkozik. A témáról az angol, francia és spanyol nyelven hozzáférhető szakirodalomhoz képest magyarul eddig kevés cikk és tanulmány jelent meg.¹ A világhálón ugyanakkor zavarba ejtő mennyiségű a kérdéssel foglalkozó anyag, amely

* Igaz Levente 2003-ban végzett az ELTE-n történelem-portugál szakon, kutatási területe az európai expanzió ibér vonatkozásai és a portugál gyarmati világ története. Jelenleg doktori témájában kutat a Porto Egyetemen.

¹ Pál Attila: Nyugat-Szahara: már a remény is haldoklik: Beszélő, 2005. X..25; Tihanyi Tamás: Dögcédula és kereszt – Halálos küldetéssel az életért, Harmat Kiadó, Budapest, 2003; Bita Dániel: Allah kertje, in: Tűsarok, 2005. 08.25.

azonban jelentős részben a figyelemfelkeltést szolgálja – objektív információt már jóval kisebb mértékben tartalmaz.²

Munkám a spanyol gyarmati múlt sajátosságait összegzi, amelyek a kiindulópontját képezték a most már több mint harminc esztendeje húzódo nyugat-szaharai politikai krízisnek. A gyarmattartók pánikszerű kivonulása az akkori spanyol belpolitikai bizonytalanságának és a hidegháborús nemzetközi helyzetnek volt a következménye, amelyek a függetlenül vágyó országot a helyi „területgyarapítók”, a nem sokkal korábban önállósult Marokkó és Mauritánia karjaiba lökték. A írás második része ennek az uralomváltásnak a hátterét elemzi, különös tekintettel az egykori gyarmattartó Spanyolország és az „új gyarmattartók” között született gazdasági szerződésekre, melyek mindmáig meghatározzák Nyugat-Szahara helyzetét.

Az 1975-ben felosztott egykori spanyol gyarmat eredeti lakosságának nagyobbik része (illetve e lakosság leszármazottai) jelenleg is hazáján kívül, a nyugat-szaharai krízisben fontos szerepet játszó Algéria területén létesült menekülttáborokban lakik. A marokkói megszállás alatti területeken maradó, magát továbbra is nyugat-szaharainak tartó lakosság pedig folyamatosan a Nyugat-Szaharát beolvasztani szándékozó alavita királyság repressziója alatt él.

A tanulmány harmadik része a hidegháború végétől, az 1991-ben megvalósuló fegyverszünetről tekinti át a krízisben érintett államok szerepét a gazdasági háttér bemutatásával. A gyarmati időkben még kevésbé értékesnek tartott Nyugat-Szahara területén ugyanis olyan ásványkincsek találhatóak, melyek kitermelése óriási hasznot hoz mind a marokkói megszállókkal, mind pedig a saharai nacionalistákkal szerződő nemzetközi cégeknek, s így a mögöttük álló államoknak is. Itt található a világ legjobb minőségűjének tartott foszfátja, a mauritániai partok mentén jelentős olajkincshez feltárása várható, és ez bolygónk egyik leggazdagabb halászterülete is.

Az európai gyarmatosítás, és ami előtte volt

Nyugat-Szahara történelme gyakorlatilag elválaszthatatlan volt a fekete kontinens északnyugati részének történelmétől. Mivel a Maghreb és Fekete-Afrika közötti határterületen fekszik, ősidők óta a két nagy afrikai régió közötti kereskedelem, illetve az azokon átívelő

² Gyakorlatilag minden spanyol tartományban létezik egy, de inkább több, a nyugat-szaharai függetlenség ügyét felkaroló szervezet. Mindez egybevégt a saharai nacionalisták új taktikájával, amely a rendezési tervek kudarca után elsősorban a közvéleményt igyekszik befolyásolni. Hazánkban az ATTAC Magyarország Egyesület foglalkozik Nyugat-Szaharával. (<http://attac.zpok.hu>)

történelmi folyamatok részese volt.³ Az arabok 640-es években kezdődő inváziója az újkori európai gyarmatosítás előtti korszak legfontosabb változásait eredményezte. A berber őslakosok iszlamizációja csak 8. századra fejeződött be.⁴

Nyugat-Szahara déli határterületei a 10. századig Ghána fekete királyságának befolyása alatt álltak, az maghrebi térséget a Szenegál-folyóig kiterjesztő Almoravida-birodalom megjelenéséig.⁵ A berber dinasztiák azonban már a 12. század végétől névlegesen sem uralták e területeket, helyüket rövid életű, nomád eredetű hatalmi csoportosulások töltötték be. Mindezt azért kell kiemelni, mert Nyugat-Szahara sohasem volt uratlan terület, melyre hivatkozva modern kori szomszédjai (Marokkó és Mauritánia) jogot formáltak a hatalom gyakorlására.

A területi konfliktust bonyolítja az etnikai és nyelvi keveredés. Antropológiai szempontból gyakorlatilag nincs különbség Dél-Marokkó, Nyugat-Szahara, Mauritánia, valamint Délnyugat-Algéria jellemző embertípusai között, és nyelvileg is egységesnek mondható a régió. A nemzeti identitás kifejezését segíti az a tény is, hogy az itt élő emberek, egy 11. századi hódítás következtében jemeni arab nyelvjárást használnak, szemben a Marokkóban beszélt arab dialektussal.⁶

Az afrikai kontinens szárazföldi területére történő legelső, mindmáig „aktuális” európai behatolás a modernkori spanyol-marokkói viszonyak is sarkalatos pontját képező Ceuta bevétele volt, eredetileg portugál részről (1415).⁷ Az Indiába vezető hajózási útvonal, illetve az afrikai arany fellelésének reményében a Pireneusi-félsziget kisebbik királysága innen kiindulva kezdte meg a saharai, majd a guineai partvidék felderítését.⁸ A XV. század végén kezdődő északnyugat-afrikai spanyol expanzió a mai Marokkó területét nézve két

³ Vitorinho M. Godinho: Os Descobrimentos e a Economia Mundial, Editorial Presença, p. 71. térkép.

⁴ Az iszlám kultúra egyik legmarkánsabban elkülönülő része éppen a maghrebi iszlám, amely pont a berber kultúra továbbélése miatt mutat jelentős eltéréseket a keleti arab világtól.

⁵ A régió szempontjából ez annyiban fontos, hogy a középkori dinasztia jelenti a történelmi kontinuitásra hivatkozó marokkói álláspont alapját. Julio López-Davalillo Larrea: Atlas histórico de España y Portugal, Editorial Síntesis, Madrid, 2000, pp. 102-103.

⁶ A Kelet felől érkező, jemeni eredetű Maqil törzs a XI. századi úgynevezett "második arab invázió" idején jelent meg a Maghrebben, s a Beni Merinek (Merinidák) marokkói felemelkedésével egy időben érte el Nyugat-Szahara területét. A XIV. század folyamán a marokkói uralkodók a Drâa-folyótól délre szorították őket. Rövidesen keveredni kezdtek a velük azonos életmódot folytató berberekkal, a következő évszázadok során kialakítva a mórnak is nevezett nyugat-saharai és mauritániai népesség máig jellemző vonásait, beleértve a berber nyelvet lassanként felváltó *haszaniya* arab dialektust is. Erik R. Wolf: Európa és a történelem nélküli népek, Osiris-Századvég, Budapest, 1995, pp. 54-55.

⁷ A stratégiai fontosságú helyen fekvő város és környéke csak a XVII. században, az ibériai-félszigeti perszonalunió felbomlása után került a spanyol korona fennhatósága alá.

⁸ 1433 és 1434 között elsőként Gil Eanes és Afonso Baldaia hajózott végig a nyugat-saharai partok mentén, s haladt át az addig a lakható világ végpontjának tartott Bojador-fokon. Utóbbi nyomán rögzült a genovai-katalán térképészeti hagyományban korábban is meglévő "Aranyfolyó" (Rio de Ouro, spanyol formájában Oro) elnevezés, lévén, hogy a portugál hajósok az Ad-Dakhla melletti öblöt e folyó torkolatával azonosították. Godinho, p. 145.

irányból indult meg. Afrika földközi-tengeri partvidékén Melilla 1497-es elfoglalása volt az első és mindmáig spanyol felségterületeket eredményező lépés.

A spanyol királyság korán aktivizálta magát az Afrikáért folyó XIX. századi versenyfutásban, ám dél-marokkói érdekeltségi területein tényleges gyarmatosító lépéseket egészen az 1800-as évek végéig nem fogantatosított. Az 1859-60-as első spanyol-marokkói háborút lezáró békeszerződésben a marokkói uralkodó Spanyolország rendelkezésére bocsátott egy – akkor pontosabban meg nem határozott – atlanti partszakaszt halászfalu terület létesítése céljából. 1878-ban végül e terület központja Sidi Ifni város és a környező vidék lett kijelölve, mint spanyol birtok. A régiót 1884-ben kezdték ténylegesen is halásztársaságok birtokba venni, az első anyaországi kormányzó, Francisco Bens pedig 1903-ban kezdte meg működését. A katonai birtokbavétel csak jóval az Sidi Ifnit a nagyhatalmak előtt is Spanyolországban juttató 1906-os algecirasi konferencia után kezdődött meg. A spanyolok csupán 1934-ben vezényeltek csekély katonai erőt a területen egy partszakasz és egy falu elfoglalására, ami itt összetűzés nélkül teljesítette feladatát.⁹

Madrid Nyugat-Szahara déli részét, Rio de Oro vidékét 1884 után nyilvánította protektorátussá majd a helyi törzsi vezetőkkel megkötött szerződések nyomán fennhatósága alá vonta a Bojador és a Blanco-fokok közötti területet is, amely lépéseket 1884-85-ös berlini Kongó-konferencián sikerült is elfogadtatnia.

A spanyol gyarmati korszak problémái

Spanyolország tehát – 1912-től „hivatalosan is” – három, egymással nem határos protektorátusi területtel rendelkezett Északnyugat-Afrikában. Nemcsak a spanyol történészek értenek egyet abban, hogy létrehozásukat és fenntartásukat elsősorban presztízskérdések indokolták, gazdasági hasznuk ellenben meglehetősen csekély volt.¹⁰ A gazdasági és társadalmi problémákkal küszködő, majd polgárháborúba süllyedő ország gyakorlatilag sohasem tudott megfelelő erőforrásokat mozgósítani afrikai birtokai ténylegesen jövedelmezővé tételére, mi több, pusztán megszervezésük is nehézségekbe ütközött. Az anyaországhoz legközelebb fekvő Spanyol-Marokkó is inkább teher volt a spanyol kormány és társadalom nyakán.¹¹ A fenti

⁹ Katonai lépésekre Spanyol-Marokkóban is csak 1911-től került sor: a spanyol csapatok ekkor foglalták el Tetuán, Larache és Alcazarquivir városokat, s szervezték meg három, észak-marokkói katonai körzetüket (Larache, Ceuta, Melilla). Atlas histórico de España y Portugal, p. 174.

¹⁰ Lásd: Ellwood Sheelag: Franco, Akadémiai Kiadó Budapest, 1997, p. 223.

¹¹ Lásd: Atlas histórico de España y Portugal, p. 174. A spanyol-marokkói viszony katonai kérdéseiről és elsősorban is az észak-marokkói rif háborúról jó összefoglaló olvasható az Új Honvédségi Szemle 2005. szeptember 7-i számában. (www.honvedelem.hu)

megállapodásokkal létrejött Rio de Oro (Spanyol-Marokkó déli területeként is aposztrofálva), tényleges gyarmattá válása pedig egészen 1930-as évekig húzódott, részben a nomád lakosság további megmozdulásai miatt.

A polgárháborúból, majd a 40-es évek második felének gazdasági válságából lassan magához térő Spanyolország csupán 1950 után tette meg az első komolyabb lépéseket „legújabb” gyarmata gazdasági kiaknázására¹² illetve kezdte meg a maga „civilizáló” tevékenységét Spanyol-Szaharában. A valóság persze egészen más volt, mint amit Madrid hivatalosan képviselt.¹³

A közoktatásban az asszimilációs törekvés érvényesült, az alacsony létszámú helyi beiskolázott fiatal gyakorlatilag ugyanazt tanulta, amit egy spanyolországi oktatási intézményben tanítottak, saját identitásuk, kultúrájuk elemei egyszerűen tiltva voltak. Külföldi képzésre már csak az útlevelek korlátozott számú kiadása miatt sem nyílt lehetőség, bizonyos társadalomtudományi (politikai, szociológiai, illetve újságírói) tanulmányok folytatásából pedig szintén kirekesztették a helyieket.¹⁴

A gyarmati adminisztráció és intézmények nem csupán az oktatás terén kerültek összeütközésbe a nomád lakosság hagyományaival. A javak elosztását az európaiktól teljes mértékben eltérő módon gyakorló, tradicionális törzsi berendezkedést minden szempontból megbolygatták. Az egymással összetett és hierarchikus viszonyrendszerben lévő törzsek egyenlőségét hirdető gyarmati kormányzat képtelen volt átlátni a nyugat-szaharai társadalom hagyományos értékeken nyugvó rétegződését. A gyors és erőszakolt modernizáció egyik legfontosabb eleme az egyenlő adózás és a pénz bevezetése volt, amelyet kiegészített a szolidaritáson alapuló tradicionális nomád-törzsi intézmény, a *Dzsemáa*-nak és a klánfőnökök (*shiu*) befolyásának következetes háttérbe szorítása, illetve európai ellenőrzés alá kerülése.

A foszfátlelőhelyeken meginduló kitermelés további torzulást idézett elő a nyugat-szaharai társadalomban. A bányákban szükséges munkaerőt természetesen a helyi lakosság

¹² Az 1947-ben Bu Craa térségében felfedezett foszfátlelőhelyek egy csapásra felértékelték Nyugat-Szaharát – és nem csak az anyaország szemében. Az 1962-ben alapított ENMINSA (Empresa Nacional Minera del Sahara), majd jogutódja, az 1968-tól működő Fosfatos de Bucraa, S.A. kizárólagos feladata a foszfátkincs feltárása, kitermelése, majd az óceán partjára szállítása volt

¹³ A propagandára jó példa Franco 1950 októberében elhangzott egyik beszéde: „Spanyolországi testvéreitek nem változtatják meg sem a békét, sem a szabadságotokat, sem pedig a hatalmi helyzetet, ellenben elhozzák nektek a civilizációt és a haladást, egészségügyi létesítményeket, orvosokat, hogy betegségeitek, bajaitok elláthatóak legyenek ezzel a nagylelkű gondoskodással és bőkezűséggel, amely csak egy olyan nemzet keretein belül valósulhat meg, mint Spanyolország” Idézi: Página del Pueblo Saharai; www.nodo50.org/aapscyl/historia/historia.htm

¹⁴ Beszédeselek az 1974-es utolsó gyarmati népszámlálás idevágó adatai: a megfelelő korú gyerekek közül mindössze 6.5% (4.862 fő) tanult általános, 1,2% (911 fő) pedig középiskolában. Egyetemi tanulmányokat pedig mindössze 27 helyi származású folytatott (0,03%). A Franco-diktatúra oktatási rendszeréről lásd: Carolyn P. Boyd: Politics, History and National Identity in Spain 1875-1975, 1997, pp. 273-301.

közül toborozták, ami a nomádok letelepülésének felgyorsulásával járt: a főváros El-Aaiún 1967-ben kevesebb, mint 10 000 lakost számlált, 1974-ben 28 ezret, Dakhla lakossága ugyanezen tíz esztendő alatt a duplájára, Smara-é pedig a négyszeresére nőtt. A spanyol gyarmati időszak végére a városokba telepített egykori nomádok aránya megközelítette a 80%-ot, s csupán a maradék tartotta magát hagyományos életmódjához.¹⁵

Ez a mesterséges úton átalakulófélben lévő nyugat-szaharai társadalom igyekezett valamilyen formában megőrizni hagyományos értékrendjét, ebben az iszlámnak, mint közösség-szervező erőnek is óriási szerepe volt. A megváltozott lakó- és életkörülmények azonban új jelenségeket eredményeztek. A városlakók között kereskedőkből, a gyarmati berendezkedés helyi funkcionáriusaiból, valamint a kisszámú, külföldre kijutó és hazatért egykori diákból létrejött egy vékony, polgárosult réteg, amelyhez már eljutottak a világban bekövetkező események hírei. A nomád pásztorból bányamunkássá lett, urbanizált többség soraiban pedig termékeny talajra lelt a tradicionális közösségi tudat egyfajta módosulásaként jelentkező, s a fentebbi polgárosult réteg által hirdetni kezdett nacionalizmus és anticolonializmus.

Spanyolország 1955-ben elnyert ENSZ-tagsága – mindamellett hogy a Franco-rendszert külpolitikailag legitímálta – azt jelentette, hogy innentől kezdve Madridra is érvényesek voltak a gyarmatok önrendelkezési jogának megadását szorgalmazó világszervezeti határozatok. Spanyolország, amelynek politikájában a tengerentúli területek megtartása az egyik alappillér volt, az észak-marokkói protektorátusról csak Párizs hasonló lépése után mondott le 1956-ban, másik két területtel kapcsolatban viszont az időhúzás politikáját választotta.¹⁶ A rentábilissá váló és hovatovább komoly gazdasági haszonnal kecsegtető gyarmatok vezetése hamarosan egyszerre szembesült a szomszédos, frissen függetlenül országok területi követeléseivel, illetve a nyugat-szaharai lakosság öntudatra ébredésének jeleivel.

Marokkóban az Allal El-Fasszi vezette Istiqlal (Függetlenségi) Párt 1955-ben, a párt újságjában a Földközi-tengertől a Szenegál folyóig terjedő ország képét vázolta fel. A „Nagy Maghrebnek” nevezett fiktív állam szinte pontosan az almoravidák egykori birodalmának területét jelentette, ugyan annak európai részei nélkül, ám Ceutával, Melillával, valamint Mali és a mai Algéria nyugati területeit is beleértve. Rabat – 1957-től már az ENSZ előtt is – követelni kezdte az északnyugat-afrikai, még francia és spanyol gyarmati területek feletti

¹⁵ Antonio Canovas del Castillo: Los Orígenes Coloniakes del Sáhara Occidental enel marco de la Política Espanola, Cuadernos de Historia Moderna y Contemporánea, 2003, pp. 247-272.

¹⁶ Franciaország 1956. május 2-án adta meg a függetlenséget Marokkónak, Egyesek Franco politikai irányváltásaként értelmezik azt a tényt, hogy a caudillo nem védte meg fegyverrel a számára különösképpen fontos észak-marokkói spanyol területeket. Lásd: Sheelag: p. 224.

rendelkezési jogot. Ezzel párhuzamosan, a párt által a nacionalista-expansionista célok elérésére szervezett, ún. Felszabadítási Hadsereg támogatásával, fegyveres támadások kezdődtek a gyarmattartók ellen a későbbi Mauritánia és Nyugat-Szahara területén.¹⁷

Ez az „elfelejtett háborúnak” is nevezett gyarmati konfliktus 1957 novemberétől 1958 júniusáig tartott. A spanyolok ellen harcoló, spanyol forrásokban *Bandas Armadas*, azaz „fegyveres bandáknak” aposztrofált erők nagy része ugyan a helyi lakosság soraiból került ki, ám a *közvetlenül Marokkóból érkező* többi egységgel együtt esetenként komolyan feladta a leckét a rosszul felszerelt spanyol gyarmati haderőnek.¹⁸

A marokkói függetlenséget kivívó V. Mohamed fia és utóda, II. Hasszán tehát többet tett, mint pusztán hallgatólagosan támogatta országa expansionista törekvéseit. Ezzel közvetve a helyi nacionalisták ébredését is előmozdították, akik azonban akkor még Rabattól várták a segítséget a gyarmati uralom felszámolásához.

A háború területi nyereséget Marokkónak hozott: az 1958. április 2-án a portugáliai Angra de Cintrában megkötött megállapodásban Madrid átadta Tarfaya körzetét. Ez a lépése azonban halogató politikájába illeszkedett. Ezzel remélte ugyanis lecsendesíteni Marokkót, ráadásul a foszfátlelőhelyeket rejtő értékesebb területek továbbra is a birtokában maradtak. A gyarmatai megtartásához ragaszkodó Franco-diktatúra ezt megelőzően Sidi Ifnit és Spanyol-Szaharát az anyaországi közigazgatásban ismert provinciának nyilvánította, amely három képviselőt küldhetett a cortezbe. A terület kormányzója pedig közvetlenül a caudillo alárendeltje lett.

E fejleményekkel párhuzamosan Spanyol-Szahara kérdése az ENSZ Közgyűlése elé került. 1964. október 16-án a nemzetközi szervezet Dekolonizációs Bizottsága arra hívta fel a spanyol vezetés figyelmét, hogy Sidi Ifni és Spanyol-Szahara esetében is alkalmaznia kell az 1960. december 14-én hozott, 1514. számú határozatát, amely a népek önrendelkezésének megadásáról szól. Egy évvel későbbi, újabb határozatában a közgyűlés már kifejezetten kérte Spanyolországot a dekolonizációs lépések megtételére, majd felhívta az ibériai országot egy, az Egyesült Nemzetek által ellenőrizendő népszavazás megrendezésére, amely eldönti a terület sorsát.

¹⁷ Spanyolország akkori helyzetét – főképpen pedig katonai erejét – jellemzi, hogy csak a franciákkal közös hadműveletekben tudott időlegesen rendet teremteni Spanyol Nyugat-Afrikában. A dél-marokkói spanyol birtokokat 1946-tól nevezték Spanyol Nyugat-Afrikának. Pérez Garcia Guadalupe: *La Falacia Histórica Sobre la Colonia de Ifni*, Universidad Complutense de Madrid, 2003 pp. 207 - 222.

¹⁸ Az Istiqlal saját forrásai és a Felszabadítási Hadsereget ideológiailag egységesítő ügynökei mellett más, nem elhanyagolható technikai segítségre is számíthatott a fegyveres támadás előkészítésében. Ilyen volt az egykori SS-ezredes, Franz Wimmer által szállított fegyverek, de a dezertált spanyol-francia gyarmati katonáktól megvásárolt tudás is. U.o.

A nemzeti felszabadító mozgalom kezdetei

Az önállóságért folyó harcok pontos kezdete vitatott. A nyugat-szaharai nacionalisták a nemzeti ébredés első igazi megmozdulását 1957-58-re teszik, amikor az „elfelejtett háború” végeztével Spanyolország területeket adott át Marokkónak. Értelmezésük szerint a háborúban ugyanis nem Rabat érdekeiért küzdött a nagyszámú helyi felkelő, hanem egy leendő független országért.¹⁹

A nyugat-szaharai függetlenségi mozgalom dokumentálható kezdete 1967-re esik, amikor Mohamed Szidi Brahim Bassiri (1944-1970?) Korán-tanító, megalapította a „Mozgalom a Szahara Felszabadításáért” (Harakat Tahrir Saguia El Hamra wa Wadi Ed Dahab, spanyolul: Organización Avanzada de Liberación Saharai; OALS) nevű szervezetét.²⁰ A gyarmati kormányzat propagandisztikus lépéssel kívánta „bizonyítani” a helyi lakosság anyaország iránti hűségét, s ezért 1970. június 17-én Madrid iránti szimpátiatüntetést szerveztek a nyugat-szaharai fővárosban El-Aaiun-ban. A Harakat Tahrir ezt arra használta fel, hogy a saharai nép a kolonializmust elutasító akaratának jegyében, manifesztumot adjon át a gyarmati vezetésnek, amiben a függetlenség „a legkorábban lehetséges időpontban történő” megadására kérték Spanyolországot. A békés események azonban véres fordulatot vettek, amikor a főváros északi negyedében, Zemlában a tüntetés feloszlására kivezényelt rendőri erők és a Légión (El Tercio, TEAR) halálos áldozatokat követelő brutalitással léptek fel.²¹

A zemlai események, és az azt követő letartóztatási hullám – amelyben maga Bassiri is életét vesztette – alapvető változást idézett elő a nyugat-szaharai függetlenségi mozgalomban. Mivel a békés Harakat Tahrir nem érte el a célját, a mozgalom 1971-72 folyamán, Musztafa Szayid Luali, egy Marokkóban tanult, s ott a baloldali eszmékkel megismerkedett fiatalember irányítása alatt fegyveres szervezetté alakult át és felvette a „Népi Front Saguia el Hamra és Rio

¹⁹ Guadalupe i.m. p. 210.

²⁰ Bassiri Szíriában és Egyiptomban folytatott egyetemi tanulmányokat, marokkói tartózkodása alatt újságot alapított, amelyben nyíltan kifejtette elítélő álláspontját az alavita királyság területi követeléseiről. Emiatt 1967-ben Marokkó elhagyására kényszerült. Nyugat-Szaharába visszatérve kezdte meg a gyarmati uralom békés úton történő felszámolásában érdekelt helyi és határon túli csoportok összefogását tűzte ki. A tüntetéseket szervező, a gyarmati adminisztrációt akadályozó, illetve bizonyos politikai és kulturális követelésekkel jelentkező mozgalom 1969-től lett a spanyol hatóságok üldözöttje. Tevékenységét betiltották, letartóztatások és kiutasítások következtek. Ugyanebben az évben az ENSZ újra az 1514. számú határozatának foganatosítására kérte Spanyolországot.

²¹ A manifesztum itt is felolvasásra került. A továbbra sem feloszló tüntetők és Spanyol-Szahara katonai parancsnoka, Jose Maria Perez de Lema y Tejero utasítására kikerkező, a demonstrálók vezetőit letartóztató rendőrök között kitört verekedést követte a Légión beavatkozása, amely 11 halottat követelt

de Oro felszabadításáért” nevet.²² Az újjáalakult szervezetet spanyol eredetijéből (Frente popular para la Liberación de Saguia el Hamra y Rio de Oro) alkotott mozaikszóval rövid időn belül Polisario Front néven ismerte meg a világ. Alakuló ülését 1973. május 10-én tartotta, amelyet rövidesen az első fegyveres akciók is követtek.²³

A szervezet célpontjai a gyarmati igazgatás alapjai, a hadsereg, az adminisztráció, valamint a spanyolok helyi szövetségesei (bennszülött rendőri egységek) voltak. Sivatagi nomád hagyományokat alkalmazó gerilla-harcmodoruk hamarosan a sokkal jobban felszerelt spanyol gyarmati erőknek is képes volt érzékeny és bosszantó veszteségeket okozni. 1975-re a spanyol gyarmati berendezkedés lényegében elveszítette az ellenőrzést a belső, sivatagos területek felett és gyakorlatilag a nagyobb városokba szorult vissza. Spanyolország ekkora felismerte előbb-utóbb kénytelen lesz az önrendelkezés és a függetlenség jogának elismerésére, és ez utat nyitott a tárgyalásokhoz a nacionalisták és gyarmati vezetés között. Andrés Casinello diplomata 1975 nyarán két ízben is találkozott a Polisario Front vezetőivel, s a tárgyalások eredményeként a nacionalista szervezetet elismerték a nyugat-szaharai lakosság reprezentánsának. Október 22-én sor került a gyarmati kormányzó, Gómez de Salazar tábornok és a Polisario Front képviselőinek²⁴ hivatalos találkozására is, ahol a spanyol tárgyalófél a függetlenség megadását célzó tárgyalásokat, mint „a marokkói expanziós törekvéseket megállító lépést” aposztrofálta.

A madridi megállapodás

A Franco-rezsim végnapjait figyelemmel kísérő II. Hasszán király 1975. október 16-án bejelentette a „zöld menet” (marcha verde) megszervezését. Ez mintegy 350 ezer „önkéntes”, valamint 25 ezer katona marokkói zászlók és az uralkodó képmásai alatti felvonulását jelentette Tarfayából Spanyol-Szahara határára. A marokkói monarcha ezzel kívánta

²² A Polisario Front alapítójának sem pontos születési helyét, sem pedig idejét nem ismerjük. 1948 körül jött világra a spanyol-francia gyarmati területek sivatagos határvidékének egyik hamadájában (egyres adatok szerint Bir Lehlu közelében), az Erguibat törzs gyermekeként. Családjá a hagyományos nomád életmódot feladva, Tan-Tan város közelében telepedett le, a fiú ezért Marokkóban kezdte meg iskoláit és jutott el egészen a Rabati Egyetemig, ahol a 70-es évek elejének radikális egyetemi hangulata, valamint a saharai emigránsokkal való találkozásai alapvetően átformálták gondolkodását.

²³ Az első fegyveres támadást El Khanga spanyol garnizonja ellen szervezték 1973. május 20-án, hét gerilla részvételével, köztük az alapító-főtitkár Lualival.

²⁴ Luali, Brahim Gali és Mahfud Alí Beiba.

mege erősíteni országa "történelmi jogait" Spanyol-Szahara területére, egyszersmind így akart nyomást gyakorolni az október közepe óta agonizáló caudillo Spanyolországára.²⁵

Madrid meglehetősen ingerülten és ellentmondásosan reagált a marokkói lépésre. Egyfelől Spanyol-Szahara megtartásának igényét fejezte ki, másfelől függetlenséget ígért a saharaiak számára. Ezek az egymásnak ellentétes megnyilvánulások az erős belső és külső nyomás alatt lévő ibériai ország akkori zavaros helyzetét tükrözték, amelynek egyszerűen nem volt kapacitása arra, hogy a saharai kolóniával érdemben is foglalkozzék, s amely semmi esetre sem bonyolódhatott újabb konfliktusba Marokkóval.

E bizonytalan időszakban a kérdéssel kapcsolatban három anyaországi álláspont volt elkülöníthető:

1. A Pedro Cortina Mauri vezette külügyminisztérium a terület sorsát eldöntő népszavazás megtartása mellett tette le a voksát, s véleményét valamennyi külső fórum előtt képviselni igyekezett, annál is inkább, mert a legfontosabb spanyol gazdasági érdekcsoportok is ezt támogatták, bízva a spanyol befolyás *más formában történő* fenntartásának lehetőségében.
2. A gyarmaton szolgáló katonatisztek döntő többsége szintén a referendum mellett állt, azzal a megjegyzéssel, hogy egy részüket erősen frusztrálta az anyaország gyengesége, és az a tény, hogy nincs módjuk más eszközökkel befolyásolni a kérdést.²⁶
3. Nyugat-Szahara Marokkó részére történő átengedését egyfelől a katonai felső vezetés bizonyos tagjai, valamint José Solís és a kormányfő, Arias Navarro képviselte. Álláspontjuk indokai között a világpolitikai helyzet tükrében a baloldali, szocialista eszméket valló Polisario Fronttól való elhatárolódás, illetve a spanyol állam dezintegrációjától való félelem említhető (a kanári-szigeteki függetlenségi mozgalom miatt).²⁷

November 6-án a *marcha verde* résztvevői átlépték Spanyol-Szahara északi határát, és néhány napig annak területén maradtak. II. Hasszán a menetet, mint „a marokkói nép”

²⁵ A *marcha verde* meghirdetése ugyanakkor sokatmondó válasz is volt a Hágai Nemzetközi Bíróság ugyanezen a napon kelt, Spanyol-Szaharával kapcsolatos tanácsadó döntésére, amely egyértelműen kimondta, hogy a terület sem Marokkóhoz, sem Mauritániához nem tartozott, annak ellenére, hogy ezen államok területéről a múltban érhetett befolyás. II. Hasszán véleménye tömör és kifejező volt: "A Bíróság döntése csupán egy vélemény...Az úgynevezett Nyugat-Szahara a marokkói területek része volt, amely fölött Marokkó uralkodói gyakorolták a szuverenitást és a terület lakossága marokkóinak tartotta és tartja magát..." Lásd: John Mercer: *Spanish Sahara*, George Allen, London, 1976, p. 131.

²⁶ Carlos Sánchez Hernández: *España y Marruecos: A falta de alternativas ¿solución militar?* In: *Nomadas* (Revista Crítica de Ciencias Sociales y Jurídicas), 7. szám, Madrid, 2003, január-július.

segítségét jellemezte. A marokkói hadsereg a menetelőknél legalább egy héttel korábbi behatolása a kulisszák mögött maradt. Az uralkodó jól számított: a caudillo állapotának rosszabbodásával párhuzamosan a spanyol politikai csoportok között ekkor lényegében már csak a *gyarmatról való kivonulás körülményeiről* volt nézetkülönbség. Hamarosan nem nyilvános tárgyalások kezdődtek Spanyolország és Marokkó között a terület további sorsáról.

Madrid hivatalosan ugyan megerősítette a népszavazás megrendezésére irányuló akaratát, valójában azonban – a belpolitikai bizonytalanság nyomán – szabadulni akart a problémától. A Spanyolország, Marokkó és Mauritánia közötti háromoldalú megállapodásra alig egy héttel Franco halála előtt, november 14-én került sor Madridban.²⁸ A néhány nappal később, az ENSZ-határozatok megvalósításaként nyilvánosságra hozott szerződés szerint Spanyolország a terület adminisztrációját Marokkónak és Mauritániának adta át, azzal a megszorítással, hogy a spanyol csapatok 1976. február 28.-ig maradhatnak, valamint „a saharai nép akaratát képviselő Dzsemáa véleménye respektálandó”.²⁹

Spanyolország ezzel az aktussal mintegy lerázta magáról a dekolonizáció felelősségét. A nyugat-szaharai spanyol érdekeket fenntartó titkos megállapodások, illetve záradékok pontos tartalmára csak évekkel később derült fény. Madrid, cserébe a gyarmatról történő kivonulásért, hosszú évekre biztosította a maga számára az egykori kolónia gazdasági javaiból történő részesedést, azaz ilyen formán gyakorlatilag eladta Nyugat-Szaharát a szomszédos országoknak. A marokkói nagykövet és Arias Navarro kormányfő által aláírt dokumentumok szerint Spanyolország egykori gyarmata ásványkincseinek 35%-a felett tartotta meg rendelkezési jogát, értve ez alatt a feltárást, a kitermelést, valamint az értékesítést is.³⁰ A spanyol fél emellett Marokkóval 20, Mauritániával pedig 15 éves időtartamra szóló halászati jogokat is biztosított magának, a gazdasági együttműködésre vonatkozó egyéb megállapodások között.³¹

²⁷ Mozgalom a Kanári-szigetek Önrendelkezésért (Movimiento por la Autodeterminación e Independencia del Archipiélago Canario)

²⁸ Mauritánia 1962-ben lett független és így Nyugat-Szahara déli szomszédja. Ezt követően lépett fel területi követelésekkel a gyarmati területtel szemben.

²⁹ A Dzsemáa a legfőbb tradicionális döntéshozatali testület volt a nyugat-szaharaiak körében. Tagjai az egyes törzsek tekintélyes klánvezetőiből – shiuj-ek – kerülnek ki.

³⁰ Interjú, 1978. január 26-február 1, pp. 14-17. A Fosfatos de Bucraa 65%-a Marokkóhoz került, egy tizenhat hónapos átmeneti időszak után, amely során a marokkói Office Chérifien de Phosphates (OCP) fokozatosan átvette a kitermelés irányítását. A részesedési arányok egészen 1996-ig változatlanok maradtak, amikor a vállalatot létrehozó Instituto Nacional de Industria jogutódja 12%-ra csökkentette a spanyol részesedést, ami 2002-ben szünt meg véglegesen.

³¹ U.o. Marokkó egyébként nem teljesítette a záradékban foglaltakat.

Az egykori spanyol gyarmat Marokkó és Mauritánia közötti felosztása és a határok kijelölése 1976. április 14-én lépett érvénybe, eszerint Rabat Nyugat-Szahara foszfátban gazdag északi területét kapta meg, Mauritánia pedig a régió déli harmadát vehette birtokba.

A függetlenségi harc új fázisa

Marokkó mint a Nyugat-Szahara ügyeibe már a madridi megállapodás előtt is fegyveresen beavatkozó, „történelmi jogait érvényesítő örökös”, 1975 novemberétől hivatalosan is a neki juttatott terület megszállásába kezdett. A spanyol csapatok folyamatos kivonásával keletkező hatalmi űrt azonban a Polisario Front a vártnál sokkal gyorsabban, napokon belül betöltötte. Nyugat-Szahara nagyobb része gyakorlatilag az ő ellenőrzése alatt állt, amikor a marokkói csapatok ténylegesen is megjelentek. Smara városában, ott, ahol a Marokkói Királyi Hadsereg november 27-én vette át a hatalmat, került sor az első konfrontációra az új megszállók és a helyi nacionalista szervezet között.

Rabat korántsem táplált illúziókat a nyugat-szaharaiak reakcióit illetően. Spanyol-Szahara birtokba vételét mindvégig katonai kérdésként kezelte, s a megszállás során olyan, a nemzetközi egyezmények által tiltott fegyvereket is bevetett, mint a napalm és a fehér foszfor – legalábbis a Polisario Front forrásai szerint.³²

A kíméletlen brutalitással megfélemlített városi lakosság jelentős része elhagyta a megszállt településeket, és a saharai nacionalisták ellenőrizte belső területek felé vette útját. A marokkói légierő támadásai³³ után átlépték Nyugat-Szahara keleti határait, hogy a Polisario Front külföldi támogatói segítségével, az algériai Tindouf város körzetében kiépülő sátorvárosokban rendezkedjenek be egy akkor még átmenetinek gondolt időszakra.³⁴

1975. november 28-án Gueltában, tagjai több mint felének részvételével, utolsó alkalommal ült össze a Dzsemáa. A saharai nép képviselőjeként a találkozón kimondta feloszlását, és kinyilvánította a Polisario Fronttal való együttműködési szándékát, valamint a teljes függetlenség eléréséig folytatandó harc mellett is állást foglalt. Deklarációjában az Ideiglenes Saharai Nemzeti Tanács létrehozását is megerősítette, Mohamed Ould Ziou elnökletével.

³² A hadviselő felek kölcsönösen megvádolták egymást tiltott fegyverek alkalmazásával. El País, 2005. november 6; El Sáhara Occidental, hace 30 años

³³ A legtöbb áldozatot az Um Dreiga és Tifariti menekülttáborok bombázása követelte 1976. február 18-án.

³⁴ A Tindouf térségében létesült menekülttáborok életéről lásd: Hamudi Hamdi Embarka: *La participación de las mujeres saharais en la construcción de un estado en el exilio*, Univesrsidad de Jaén, 2003, valamint elektronikus formában a Página de Pueblo Saharai weboldalon (www.nodo50.org/aapscyl/links/links.htm)

December 10-én Mauritánia is bekapcsolódott Nyugat-Szahara okkupációjába, és megkísérelte elfoglalni a legjelentősebb mauritániai gazdasági központ, Nouadibou szomszédságában fekvő Güera-t. Ez azonban csak mintegy 10 napos intenzív bombázás után sikerült, a helyi lakosság ugyanis meglehetősen szívósan védekezett.³⁵

A marokkói-mauritániai megszállás széleskörű nemzetközi tiltakozást váltott ki. Számos afrikai ország, valamint európai demokratikus szervezet foglalt állást az önrendelkezés mellett. Az ENSZ Közgyűlésének 30. plenáris ülésén ugyanakkor két, egymásnak ellentmondó határozat született.³⁶ Az első a referendum megtartását szorgalmazta, és felszólította az érdekelt feleket, hogy tartózkodjanak mindenfajta egyoldalú lépéstől. Amellett, hogy a terület önrendelkezési jogának elismerését kérte, Nyugat-Szahara adminisztrációját a három, azaz de facto két hatalom, Marokkó és Mauritánia kezébe adta, lévén, hogy a harmadik Spanyolország, a maga részéről már megerősítette volt gyarmata területének elhagyását.

A spanyol egységek nagy része már 1976. január 12-én távozott Nyugat-Szahara területét. A spanyol adminisztráció megszűnése is a madridi megállapodásban foglaltaknál két nappal korábban következett be. Ez tehát nem képezte akadályát annak a „népszavazásnak”, amit Marokkó és Mauritánia a megszálló hatalmak oldalára állt, illetve lefogott Dzsemáa-tagok részvételével rendezett. Az ENSZ szankciója emiatt maradt el. A világszervezet a probléma megoldására tett utolsó kísérlete, Olaf Rydbeck helyszíni missziója teljes kudarccal zárult: a különleges meghívottnak konstatálnia kellett, *hogy nincs módja szabadon konzultálni* a helyi lakossággal.³⁷

1976. február 27-én a Polisario Front főtitkára bejelentette a Szaharai Arab Demokratikus Köztársaság (spanyolul: República Árabe Saharaui Democrática; R.A.S.D) megalakulását. Az új állam első kormánya Mohammed Lamine elnökletével, március 4-én alakult meg.

A nyugat-szaharai népre a szünet nélküli fegyveres harc és ezzel párhuzamosan a diplomáciai küzdelem időszaka köszöntött. A Polisario Front nem vállalkozhatott a marokkói-mauritániai megszállók elleni egyidejű küzdelemre, ezért a nyilvánvalóan gyengébben felszerelt mauritániai erők ellen fordult, s az északi fronton pedig gyakorlatilag szüneteltette az

³⁵ A város hosszú ideig tartó elfoglalásában egyrészt a mauritániai erők gyengesége, másrészt pedig az is közrejátszott, hogy a helyiek kezdettől fogva agresszorként tekintettek rájuk. Nouakchot Tiris al-Gharbiya (Nyugat-Tiris) néven szervezte tartományá a neki juttatott területet, utalva ezzel legészakibb megyéjére, Tiris Zemmour-ra.

³⁶ 1975. december 10.

³⁷ Az 1976. február 2.-án kezdődő főtitkári látogatás előzőleg Spanyolországot és Marokkót is érintette.

ellenállást. A szokásos gerilla-harcmodorral jó néhány esetben magának a mauritániai államnak a területén is sikeres támadásokat hajtott végre.³⁸

A déli fronton egyoldalúan bejelentett tűzszünet után a Polisario Front tárgyalásokat kezdett a mauritániai hatóságokkal. Nouakchott az ország belső és külső nehézségei nyomán 1979. augusztus 5-én lemondott nyugat-szaharai területi igényeiről, és megkezdte csapatai kivonását.

Marokkó természetesen azonnal megszállta a „gazdátlaná vált” országrészt is és tovább fokozta erőfeszítéseit a mauritániaiak távozása után várható felerősödő Polisario-akciók megállítására. Ennek fő eszköze egy, a teljes országot kettészelő sáncrendszer, a „fal” megépítése lett. A 2500 km hosszú, a marokkói erők által ténylegesen ellenőrzött területeket a Polisario által birtokolt belső, illetve a déli országrész egy keskeny sávjától elválasztó építmény izraeli mintára és segítséggel, homokból és kőből készült, bunkerekkel, szögesdrót akadályokkal, valamint aknamezőkkel kiegészítve. A gerilla-harcmodor elleni védekezés hatékonyságát leszállópályák és a radartechnika alkalmazása tovább fokozta. Az 1987 áprilisáig befejezett falrendszer hat szakaszban épült fel. A legelső szakasz (1980. augusztus-1982. június) a megszállt országrész legértékesebb területeit, a Bu Craa környéki foszfátlelőhelyek vidékét védi.³⁹

A falrendszer megépítése egyfajta patthelyzet beálltát jelentette, mivel a Polisario-gerillák mozgási lehetőségét erősen korlátozta, s azok nyílt támadásban nem tudtak áttörni rajta. A marokkói katonák pedig egyszerűen nem merészkedtek át a túloldalra, az ország belső részeit kiválóan ismerő ellenfél területére. A helyzetnek innentől kezdve megint csak a megszállt területeken maradt, magát továbbra is nyugat-szaharainak tartó polgári lakosság látta kárát; hiszen Rabat lényegében biztosította Nyugat-Szahara természeti kincseinek a maga számára történő zavartalan kiaknázását.

1982. február 22-én, a Szaharai Arab Demokratikus Köztársaság hivatalosan az Afrikai Egységsszervezet (OUA) tagja lett. Ekként világszerte 48 állam ismerte el az országot.⁴⁰ 1990-ig számos nemzetközi szervezet hozott ugyan határozatokat Nyugat-Szaharával kapcsolatban, és bár valamennyi ilyen a szaharai nép önrendelkezésének és függetlenségének jogosságára hívta fel a figyelmet, magában az országban semmi változás nem történt. Marokkó ugyanis, a körülmények számára e téren kedvező együttállása folytán megtehetette, hogy érzéketlen

³⁸ A Polisario vezetője Musztafa Szayid Luali is a mauritániai főváros elleni legnagyobb szabású akció során vesztette életét, 1976. június 9-én.

³⁹ Nomadas, 7. szám, Madrid, 2003, január-július.

⁴⁰ Eredetileg jóval többen, ám számos ország módosított álláspontján és törölte, vagy befagyasztotta kapcsolatát a "független" Nyugat-Szaharával

maradjon a nemzetközi közösség elmarasztalásával szemben, s folytassa a megszállás és a represszió politikáját Nyugat-Szaharában.

Az 1990. évi rendezési tervtől napjainkig

1990. június 20.-án, az akkor csaknem 15 éve marokkói megszállás alatt, emellett nagyjából menekülttáborokban élő nyugat-szaharai lakosság reményei rövid időre újraéledhettek. Javier Perez de Cuellar ENSZ-főtitkár nyilvánosságra hozta az ENSZ és az Afrikai Egységsszervezet közös tervét a régóta várt népszavazás megrendezéséről.

Június 27-én az ENSZ Biztonsági Tanácsa meghozta 690. számú határozatát, amelyben elfogadta a főtitkár beszámolóját, és létrehozta a nyugat-szaharai népszavazást felügyelő katonai missziót MINURSO néven.⁴¹ A népszavazás előkészítése megkezdődött, ennek első mozzanataként 1991. szeptember 6-án aláírták a tűzszünetet a Polisario Front és Marokkó között. Az ENSZ béketerv szerint a népszavazást a tűzszünet aláírásától számított húsz héten belül kellett volna megtartani, vagyis 1992 februárjáig.

A referendumból azonban éppúgy nem lett semmi, mint a fegyverszünet továbbfejlesztéseként és a patthelyzetből való kitörés lehetséges megoldásaként megalkotott, úgynevezett Baker-tervekből sem. Az Egyesült Államok ezeken a terveken keresztül kísérlete meg elmozdítani a holtpontról a nyugat-szaharai önrendelkezés kérdését, egyszersmind ezekkel próbálták helyettesíteni az 1991-es ún. Rendezési Tervet (Settlement Plan), és azt ezt kiegészítő az 1997. évi Houstoni Megállapodást (Houston Agreement).

A Baker-terv Western Sahara Authority néven egy ötéves, átmeneti időszak alatt akarta megvalósítani a nyugat-szaharai öngazgatást, ezt a periódust a referendum megrendezése zárta volna le. Ezen mind a lakóhelyükön maradt nyugat-szaharaiak, mind a marokkói telepeseik, mind pedig a tindoufi táborlakók részt vettek volna. A terv első változata 2000-ben született az ENSZ különmegbízottja, James Baker irányításával, ezt a két érintett fél elutasította.⁴² A második, 2003-as változat minimális változtatásokat tartalmazott (a Polisario Front kérésére többek között rendelkezett a saharai autonómia Marokkóval szembeni biztosítékairól), ezt azonban, bár a nacionalisták végül elfogadták, Rabat utasította el, arra hivatkozva, hogy az „Marokkó területi integritását érintő kérdés”. Egy évvel később ez vezetett az ENSZ különmegbízott lemondásához, aki azt a konklúziót volt kénytelen levonni, hogy

⁴¹ Misión de Naciones Unidas para el Referéndum en el Sahara Occidental

⁴² James Addison Baker, Ronald Reagan, majd az idősebbik Bush elnöksége alatt magas pozíciókat betöltő republikánus politikus, kormánydiplomata (1989-92 között államtitkár).

nincs lehetőség a béke továbbfejlesztésére, mivel Marokkó nem teljesíti az ENSZ határozatait, és nem is fogja a jövőben sem, amennyiben a referendum megrendezésének körülményei számára kedvezőtlenül alakulnak, azaz ha nem a terület marokkói integrációját támogató szavazatokból lehet több.⁴³

2005 eleje óta az ENSZ nem nyilatkozik a rendezési tervről, ami egyéb, azt helyettesítő ötlet nélkül jelenleg halottnak tekinthető. Kofi Annan ugyan 2005 nyarán újabb különmegbízottat nevezett ki, a holland Peter van Walsum személyében, ő azonban egyelőre szintén nem tehet mást, mint hogy szorgalmazza a tárgyalások felújítását.⁴⁴ Nyugat-Szahara továbbra is marokkói megszállás alatt áll, a tűzszünetet leszámítva, annak minden korábbi velejárájával együtt. A kilencvenes évektől kezdődően a rabati hatóságok marokkóiak tízezreit, elsősorban a nagyvárosi nyomortelep lakóit telepítették le Nyugat-Szaharában, számos kedvezményt, támogatást biztosítva a költözésre vállalkozóknak.

E politikával összhangban Marokkó az ENSZ-re is nyomást próbál gyakorolni, annak érdekében, hogy változtassa meg a rendezési terv eredeti kritériumát, nevezetesen, hogy csak az 1974-es utolsó spanyol census⁴⁵ által nyilvántartásba vett családok tagjai (most már egyre inkább leszármazottai) vehessenek részt a népszavazáson. Az új nyugat-szaharaiak létszáma az elmúlt évtized folyamán feltehetőleg megközelítette, sőt talán már el is hagyta a helyén maradó eredeti lakosságét, bár a tindoufi menekülttáborokban élő 165 ezres közösségével még nem versenyezhet.⁴⁶ A rabati időhúzó politika azonban továbbra is jól működik: nemzetközi ráhatás nélkül Marokkót semmi nem veheti rá a referendum számára „idő előtti” megrendezésére. Ráadásul a menekülttáborokban élők több szempontból is egyre kedvezőtlenebb helyzetbe kerülnek. Az élet rendje szerint egyre nő azoknak a száma, akik sohasem látták Nyugat-Szaharát, s ezek a fiatalok természetesen megoldást keresnek saját jövőjük kérdéseire.

A menekült népesség körében a fiatalok beiskolázottsága teljes körű, az analfabetizmust felszámolták. Spanyolország, egyfajta gyarmati büntudatként, diákok ezreinek biztosít továbbtanulást spanyol intézményekben, akik aligha a menekülttáborokban képzelik el további életüket. Ilyen körülmények között a Polisario utánpótlási problémákkal küzd, a

⁴³ A Baker-terv háttéréről jó összefoglaló a kérdés egyik szakértője, Toby Shelley tanulmánya, *Behind the Baker Plan for Western Sahara* címmel. Middle East Report, 2003. augusztus.

⁴⁴ Lásd a ReutersNet 2006. január 18-i cikkét, "More talks ahead W.Sahara impasse – UN envoy" (www.alertnet.org)

⁴⁵ Az utolsó gyarmati népszámlálás 74 000 embert vett nyilvántartásba Spanyol-Szaharában (ehhez járult a kb. húszeszes spanyol telepes, illetve adminisztrátor). Ez valószínűleg kisebb, mint a saharaiak akkori valós létszáma, mivel a lakosság továbbra is nomád életmódot folytató kisebbik részét nem lehetett megbízhatóan összeírni. A MINURSO 1999. decemberi adata szerint 86. 425 fő minősül választópolgárnak (18 év feletti és igazplni tudja ténylegesen nyugat-szaharai származását). Ez a népesség a marokkói megszállású területeken és a menekülttáborok között él, kisebb számban Mauritánia területén is.

⁴⁶ Már csak amiatt sem, mert a sátorvárosokban igen magas, 5% körüli a lakosság éves növekedési rátája

veterán „szabadságharcosok” többségükben már túlkorosak az esetleg kiújuló fegyveres konfliktusokhoz. A fegyvertárát folyamatosan fejlesztő marokkói hadsereggel szemben pedig, egykor modernnek számító arzenáljuk a fegyverszünet másfél évtizede alatt jórészt elavulttá vált.

Marokkó ugyanakkor csak addig lehet biztos a dolgában, ameddig külföldi támogatói nem változtatnak álláspontjukon. A legutóbbi években zajló diplomáciai események tétje egy ilyen változás is lehet, hiszen mind az Európai Unió (és a maghrebi térségben különösen érintett mediterrán országok, valamint Franciaország), mind az Egyesült Államok esetében felmerült az észak-afrikai országgal meglévő kiemelt viszonyrendszer - Nyugat-Szaharára nézve kedvezőbb - átalakítása.

Konklúzió

A tanulmány a jelenleg is aktuális nyugat-szaharai „patthelyzet” kialakulásának és fennmaradásának okait tekintette át. Spanyolország túl későn ismerte fel afrikai birtokának gazdasági jelentőségét. Mivel a brit-francia gyarmattartókkal összehasonlítva lényegesen szerényebb erőforrásokkal rendelkezett, továbbá belpolitikai rendszerének legitimálása is túl sokáig tartott, a gyarmatról történő kivonulást kaotikus módon és rosszul szervezeten hajtotta végre. Ennek eredménye az arab nacionalizmus szellemében jelentkező marokkói-mauritániai expanziós tervek megvalósulása, és a helyi nacionalistákkal vívott háború lett. A regionális politikára hatással bíró országok kizárólag gazdasági érdekeiknek megfelelően jártak el, az ENSZ pedig csak a fegyverszünetet tudta foganatosítani – azt is csak nagyhatalmi támogatással.

Az esély ugyan megvan egy a saharai rendezést a holtpontról elmozdító politikai-gazdasági fordulathoz, ám a kérdés egyelőre lezáratlan. A továbblépéshez pedig kevésnek bizonyult a válság kezdetének 30. évfordulóján rendezett tüntetéssorozat és a megemlékezések.